అడుగు జాడలు

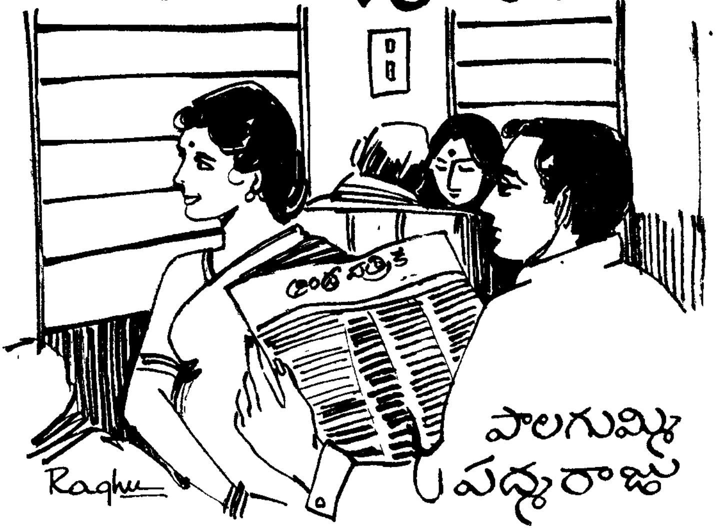

పాలగుమ్మి పద్మరాజు

తాత ముసలి వృద్ధు. శరీరం ముడతలు పడిపోతుంది. అడుగులు తడబడతాయి. అది కీకారణ్యం. నలుదిక్కులా చీకటి. కాని తాతకు భయంలేదు. మనుమడితో అంటాడు తాత, 'మా ముత్తాతల కాలం నాడు ఏర్పడింది ఈ దారి. అంతకుముందు యీ అడవిచుట్టూ ఆరుమైళ్ళు నడిచిపోయేవారు జనం. మా ముత్తాత సాహసించి యీ అరణ్యానికి అడ్డుపడ్డాడు. మళ్ళీ అతన్ని చూడమనుకున్నారు మావాళ్ళంతా. కాని అతడు నిర్భయంగా అరణ్యందాటి ఆ వూరికి చేరుకున్నాడు. క్రూర జంతువులు అతన్నిచూసి భయపడి పారిపోయాయని అనుకునేవారు అందరూ. మహానుభావుడు. అతని అడుగుజాడల్లో తరవాత తరవాత ఎందరో నడిచారు.''

మనమడు బలశాలి. యౌవనంతో కలకల్లాడుతూ ఉంటాడు. గట్టి కండల మీద చర్మం బిగించి లాగినట్టు పరుచుకుంటుంది. తాత మాటలకు అతని కళ్ళు కొంటెగా నవ్వుతాయి. ఈ చిట్టడివిలో అంత భయపడవలసింది ఏముందో అతనికి బోధపడదు. తాతతో అంటాడు, ''తాతా నీకో కొత్తదారి చూపిస్తాను రా.' తాత ముసలి ముఖంమీది ముడతల్లో అనుమానం, భయం తొంగిచూస్తాయి. అందరూ నడిచేవారి ఉండగా, కొత్తదారి ఎందుకురా మనకి.... అంటాడు. మనుమడు నవ్వుతూ పెడదారి తొక్కుతాడు. దారి వదలి రావడానికి భయపడతాడు. ఆపక్క–

యేరుంది. ఆ యేట్లో మొసళ్లుంటాయని అందరూ అనుకుంటారు. కాని మనుమ డికి మొసళ్ళంటే భయంలేదు. తాత రానం టాడు. మనుమడు....యేరుదాటితే అవతలే వూరు; మైలన్నా ఉండదు....అంటాడు. తాతంటాడు, యేరుదాటినా అవతల పెద్ద పుట్టలో పాముందట, ఎందరినో కరిచి చంపింది...మనుమడంటాడు, పుట్టదగ్గ రగా పోవద్దులే. దూరంగాచుట్టి పోదాం. మొసళ్ళంటే భయంలేని మనుమడికి పామంటే భయం. అంచేత తాతచెయ్యి పట్టుకుని మెల్లగా యేరుదాటిస్తాడు. ఒక్క మొసలీ కనబడదు. పాము పుట్టకుమాత్రం దూరంగా చుట్టి తాతమనుమడు ఊరుచేరు కుంటాడు. మనమడు యేరుదాటిన సంగతి ఊరందరికీ తెలుస్తుంది. మొదట్లో కొందరు అనుమానిస్తారు. కొందరు ఈ కొత్తదారి చాలా ప్రమాదమయినదం టారు. కాని కొందరు సాహసించి మన మడు పోయిన దారిని యేరు దాటుతారు. క్రమంగా పాతదారి మాయమయిపోతుంది. కొత్తదారి పాతబడుతుంది.

* *

హరిశాస్త్రి పెద్ద విద్వాంసుడు. షట్ఛా స్త్రాలూ ఆయనకి కంఠస్థం. శ్రోత్రీయ కుటుంబంలో పుట్టినవాడు. ఆయన తండ్రి ధర్మశాస్త్రంలో అధికారి. ఏదన్నా ధర్మ సందేహాలొస్తే ఆయన తీర్చవలసిందే. కొడుకుని తనంతవాణ్ణిచేశాడు. కాని హరి శాస్త్రి విచిత్రంగా మారిపోయాడు. చివర రోజుల్లో హరిశాస్త్రి పితృగృహం విడిచి దూరంగా పోవలసివచ్చింది. తండ్రి బెంగతో మంచమెక్కాడు. కాని చని పోయేముందు ఆయన ఆఖరుకోరిక ఇది. "నా శవాన్ని తాకడానికిగాని, నాకు అపర కర్మలు చేయడానికిగాని నా కొడుక్కి అధికారంలేదు. వాడు కులభ్రష్టుడు. వాడీఇంట్లో అడుగుపెడితే అంతా అపవిత్ర మయిపోతుంది." తండ్రి కోరికను మన్నించి హరిశాస్త్రి ఆ యింటికి పోలేదు. తండ్రి శవాన్ని చూడలేదు.

హరిశాస్త్రికి పిత్రార్జితం బాగా ఉంది ఒకప్పుడు. కాని క్రమంగా ఆ ఆస్తంతా సన్నగిలిపోయింది. అయినా ఆయనంటే అందరికీ అపరిమితమయిన గౌరవం. ఎందుకంటే ఆ ఆస్తంతా ఒక ఆదర్శం కోసం వినియోగపడింది. ఆయన ఇప్పుడు పెద్దవాడయిపోయాడు. ఊరిపెద్దలు ఇంటి అరుగుమీద చేరుతుంటారు. ఆయన వారితో ముచ్చటిస్తూ కాలక్షేపం చేస్తుం టాడు.

మా తండ్రిగారికీ నాకూ మధ్యవచ్చిన వివాదం ఏమంటే పంచములు అస్పృశ్యు లని స్మృతిశాస్త్రాదులు ఘోషిస్తున్నా యంటా రాయన. అస్పృశ్యత మానవ ధర్మం కాదని నా వాదన. అయితే నాకు కనువిప్పు కలిగించిన మహానుభావుడు మహాత్మా గాంధీగారు. ఎంత అసహజ మయిన సంప్రదాయం వచ్చిపడిందో చూడండి మనకి. నేను తరవాత వెతికి

చూచాను. మూలగ్రంథాలలో ఎక్కడా అస్పృశ్యతా దోషమనేది లేనేలేదు. అవ తారపురుషు డాయన. మామూలు మాటల్లో అందరికీ తెలిసేటట్టు, అఖండమయిన జ్ఞానమార్గాన్ని బోధించాడు. అస్పృశ్యత హైందవ సంప్రదాయానికి అవమాన మన్నాడు. అహా! హా! ఎంత అమృత హృదయం, ఎంత ప్రగాఢమయిన జ్ఞాన సంపత్తి!

ఇలా రోజులు రోజులు ఆయన చెప్తూనే ఉంటాడు. పెద్దలు వింటూనే ఉంటారు. బంధువులు, తోడి బ్రాహ్మణులు ఆయన్ను మొదట్లో వెలివేశారు. చాకలి మంగళ్లు ఇంటికి రావడం మానేశారు. కొద్దిరోజులు అష్టకష్టాలూ పడ్డా రాయన. అయినా ఆయన హరిజనవాడలో తన కార్యకలాపాలు విరమించలేదు. అదొక వీరగాథ.

రామ్మూర్తి ఆయన ఏకైకపుత్రుడు. అతడు ఆంగ్లవిద్య అభ్యసించడానికి హరిశాస్త్రి మొదట్లో ఒప్పుకోలేదు. కాని భార్య బలవంతంవల్ల, కాలధర్మాన్నిబట్టి చివరికి ఆయన ఒప్పుకోవలసి వచ్చింది. రామ్మూర్తి బి. ఏ. పాసయాడు.

తండ్రి కొడుకుల మధ్య సంబంధం చిత్రమయినది. రామ్మూర్తి చిన్ననాటి నుంచీ తండ్రితోకూడా తిరిగాడు. నిద్రలో లేపి అడిగినాసరే, గాంధీగారు ఎప్పు డెప్పుడు ఏమేమన్నారో చెప్పగలిగేవాడు. హరిశాస్త్రికి కొడుకంటే ఎంతో గారం. కాని ఆయన అతన్ని ఎత్తుకుని ఎప్పుడూ ముద్దాడి యెరగడు. ఎవరూ లేనప్పుడు కొడుకు కంటబడితే, ఆయన చూపులో ఎంతో ఆశ, ఆదుర్దా, ఏదో ఎరగరాని ఆవేదన ప్రతిఫలించేవి. అంతకుమించి ఎన్నడూ ఆయన కొడుక్కి చనువిచ్చి ఎరగడు.

రామ్మూర్తికి తండ్రిమీద ఉన్నది భయమో భక్తో చెప్పడం కష్టం. అత నెప్పుడూ తండ్రి ముఖంలోకి తిన్నగా కళ్ళెత్తి చూడలేదు. ఎన్నడూ తండ్రి మాటకు ఎదురుచెప్పి ఎరగడు. అతనికి ఇంగ్లీషు చదువు చదువుకోవాలని ఉన్నా, అతనుమాత్రం తండ్రినెప్పుడూ అడగ లేదు. ఆ విషయమయి తల్లీ తండ్రీ వాదోపవాదాల్లో పడ్డప్పుడు తనకేమీ సంబంధం లేనట్టుగానే ఉన్నాడు. అతను పెద్దవాడయి ప్రయోజకుడయాకకూడా తండ్రి చెప్పినట్టు తన సొంతచేత్తో వడికిన ఖద్దరుదుస్తులు తప్ప కట్టుకుని ఎరగడు.

కాని రామ్మూర్తి హృదయం లోతుపాతులు అతనికి తప్ప ఎవరికీ తెలియవు. సలాన్‌జంగ్ అతని స్నేహితుడు, సహాధ్యాయి. వాళ్ళ ఇంటికి అతను తరుచు వస్తూపోతూ ఉండేవాడు. గుమ్మంతెరల వెనక కనిపించీ కనిపించకుండా ఒక మూర్తి అతని దృష్టిని ఆకర్షించేది. రెండు కళ్ళేవో తన్ని చూసి నవ్వుతున్నట్టు అతనికి అనిపించేది. ఆ ఇంట్లో అంత

ఘోషా లేకపోయినా మొదటిరోజుల్లో ఆ అమ్మాయి ఇవతలికి వచ్చి అతనికంట పడలేదు.

ఒకనాడొక చిత్రమయిన సంఘటన జరిగింది. అతను తన ఊరినించి బయలు దేరి పట్నం పోవడానికి రైలెక్కాడు. బండి కిక్కిరిసి ఉంది. ఒక స్టేషనులో ఒక యువతి రైల్లోకి ఎక్కలేక కంగారు పడుతూ ప్లాట్‌ఫారంమీద నిలబడి పోయింది. రామ్మూర్తి చూసి బండిదిగి ఆమెను జాగ్రత్తగా పెట్టిలోకి ఎక్కించాడు. బెజవాడ జంక్షనులో దిగేవరకు అతను ఆమెకు తనచోటిచ్చి నిలబడ్డాడు. బెజవాడలో అతను తన సామానులు దింపుకుని వెళ్లిపోబోతూ ఆగాడు. ఆ యువతి ముఖంలో అసహాయత్వం తన వేపు ఆశగా చూస్తున్నట్టు అనిపించిందతనికి. ఎక్కడికి వెడతారు? అని అడిగాడు. గుంటూరు. ఇక్కడ రైలుమారాలి అంది ఆమె. నేనూ గుంటూరే, రండి, ఫరవాలేదు, అన్నాడు. వహీదా అని తరవాత తెలిసిందతనికి, ఆమె సలార్‌జంగ్ చెల్లెలు. ఆ తరవాత అతను ఆ ఇంటికి వెళ్ళినప్పుడల్లా ఆమె నవ్వుతూ వచ్చి అతనితో కబుర్లు చెప్పేది. క్రమంగా కొత్తపోయి, చనువేర్పడింది. మొదట్లో అతను వాళ్ళింటో మంచినీళ్లుకూడా ముట్టలేదు. కాని క్రమంగా ఫలహారాలు కూడా సేవించేవాడు. ఆమె చేత్తో ఇచ్చినప్పుడు నిరాకరించడం పెద్ద అపచారమనిపించే దశనికి. అయితే అతని మార్పుకి వెనక పెద్ద సూత్రాలూ, సిద్ధాంతాలూ ఏవీ లేవు. అసలు లోలోపల అతనికి సూత్రాలమీదా సిద్ధాంతాలమీద కొంత అసహనంకూడా ఉంది. కాని మనసులో ఉన్నది పైకి చెప్పడం అతనికి ఎన్నడూ అలవాటు లేదు. అంచేత చాల రోజులు అతని మనసులో రహస్యం రహస్యంగానే ఉండిపోయింది.

వహీదా చాలా చలాకీ అయినది. ఆమె ఎప్పుడూ ఏదో అంటూనే ఉంటుంది. ఆ ఛలోక్తులు రామ్మూర్తిని గిలిగింతలు పెట్టినా, అతను నవ్వి ఊరుకునేవాడు.

ఈ పరిచయానికి పర్యవసానం రామ్మూర్తి మనస్సులో అస్పష్టంగానే ఉంది. వహీదా మూర్తి అతని నిద్రలో కూడా అతన్ని కలతపెట్టేది. ఒకపక్క ప్యారీ, ఒకపక్క తన తండ్రి హరిశాస్త్రి: తన్ని చెరోచెయ్యి పట్టుకొని లాగుతున్నట్టు కలలు వచ్చేవి. ఈ మథనంలో నుంచి అతన్ని చివరికి బయటపడేసింది వహీదాయే. ఒకనాడు ఏకాంతంగా ఉన్నప్పుడు వహీదా చటుకుని అంది, ఎన్నాళ్ళీ దాగుడుమూతలు? రామ్మూర్తికి వెంటనే ఏం చెప్పాలో తోచలేదు. తనకేమీ తెలియనట్టు నటించడం రామ్మూర్తికి చేతకాదు. కొంతసేపు మౌనంగా కూర్చుని తరవాత నిట్టూర్చి మెల్లగా అన్నాడు. మా నాన్నని నువ్వెరగవు. వహీదా అంది, ఆ మాటకొస్తే మావాళ్ళూ ఒప్పుకోరు;

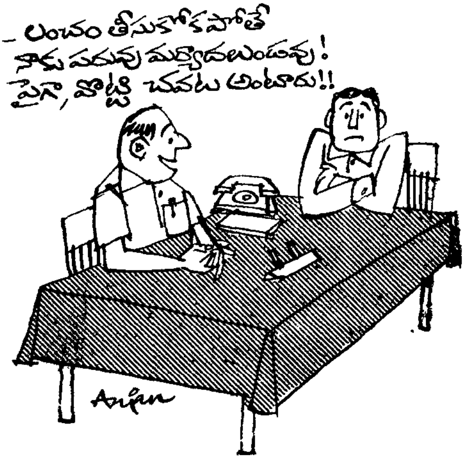

వాళ్లకి భయపడి మనం మన సుఖాల్ని, ఆశల్ని ఎందుకు వదులుకోవాలి?

తరవాత ఎన్నోసార్లు అతని మనస్సులో ఈ ప్రశ్న తలెత్తింది. దానికి సమాధానం ప్యారీ ప్రశ్నలోనే ఉంది. అది అతని మనస్సుకి పట్టిన తరవాత ఒక రోజున వహీదాతో అన్నాడు ...ఈ వేళ మా ఊరు వెడుతున్నాను. నాలుగు రోజుల్లో తిరిగొస్తాను. వచ్చిన తరవాత యిద్దరం పెళ్ళిచేసుకుంటాం,

కాని తన ఇంటికివచ్చిన తరవాత తండ్రితో యీ సంగతి చెప్పడం అనుకున్నంత సులభంగా అతనికి కనిపించ లేదు. క్షణక్షణం వాయిదాలు వేస్తూగడిపాడు. కాని మామూలుగానే అతను ముభావంగా ఉంటాడు. అంచేత అతనిలో యింతమధనం జరుగుతోందని తల్లికీ తండ్రికీ కూడా తెలియలేదు.

చివరికి నాలుగవరోజున అతను తండ్రికి చెప్పడానికి అతను మనస్సు దిట్ట పరుచుకున్నాడు. తండ్రి ఏమంటాడో అన్నభయంకంటే, ఈ వార్త తండ్రికి ఎంత గొడ్డలిపెట్టుగా ఉంటుందోనన్న ఆదుర్దా అతన్ని ఎక్కువ కలతపెట్టింది.

తండ్రి మామూలుగా ఊరిపెద్దలతో కూర్చుని తన చిన్ననాటి హరిజనోద్యమాన్ని గురించి ఉత్సాహంగా చెప్తున్నాడు. రామ్మూర్తి అరుగుమీదికివెళ్లి, నాన్నా....నీతో కొంచెం మాట్లాడాలి, అన్నాడు. ఇంతవరకు యిల్లాంటి మాట కొడుకు నోటివెంట హరిశాస్త్రి ఎన్నడూ వినలేదు. హరిశాస్త్రికిదొక కొత్తసంగతే. ఏంనాయనా అంటూ లేచివచ్చాడు. ఒక క్షణంపాటు రామ్మూర్తి తన మనస్సులో విషయం ఏమయినా సరే తండ్రికి చెప్ప కూడదనుకున్నాడు. కాని మరుక్షణం

సర్దుకుని అన్నాడు. నేను పెళ్లిచేసుకో దలుచుకున్నాను. హరిశాస్త్రికి దీని అర్థం ఏమీ అంతుపట్టలేదు. అన్నాడు. మెల్లగా. సరే. అయితే....ఏదన్నా సంబంధం చూద్దాం రామ్మూర్తి కొంచెం ఆగి అన్నాడు.....అదికాదు అన్నా....నేనొక అమ్మాయికి మాటిచ్చాను. హరిశాస్త్రి అన్నాడు. నా కిదివరకు ఏమీ చెప్పలేదేం. రామ్మూర్తి సాహసించి అనేశాడు. ఆ అమ్మాయి మహమ్మదీయులపిల్ల. హరిశాస్త్రి ఆ అన్నాడు. కొంచెం ఆగి బొంగురు పోయిన గొంతుకతో అన్నాడు. మతేమన్నా పోయిందా? అందులో కోపం గాని. అసహ్యంగాని లేదు. వట్టిబాధ. రామ్మూర్తి గబగబా సంగతంతా చెప్పే శాడు. తన నిశ్చయాన్నికూడా తెలియ పరిచాడు. హరిశాస్త్రి ఏమీ మాట్లాడలేదు. కొడుకు చెప్పినదంతా విన్నాడు. చివరికి అన్నాడు. నీ మనస్సు మైలపడిపోయింది. అంతకంటే గొప్పతనం యింకొకటి లేదు. రామ్మూర్తి ఆదుర్దాగా అన్నాడు. మాలవాళ్ళు మనుషులయితే మహమ్మ దీయులుమాత్రం కారా? గాంధీగారయితే యిటువంటి వివాహాలకి అభ్యంతరం చెప్పరని నా నమ్మకం. కాని ఆ వాదంలో రామ్మూర్తికే నమ్మకం లేదు. హరిశాస్త్రి అన్నాడు. తక్షణం నువ్వీ ఇంట్లోంచి అవతలికిపో. నాకు కొడుకే పుట్టలేదను కుంటాను.

రామ్మూర్తి ఊరువదలి పట్నం వచ్చే శాడు. అతని మనస్సెందుకో చాలా తేలిక పడింది. ఏదో బరువు చటుక్కున తీసేసి నట్టు. తిన్నగా వహీదా యింటికివచ్చాడు. ఎవరో మహమ్మదీయుల్లో పెద్దలు సావడిలో ఉన్నారు. అందరి ముఖాలు తీవ్రంగా ఉన్నాయి. రామ్మూర్తి రావడం తోటే అందరూ వెళ్లిపోయారు.

సలార్ జంగ్ రామ్మూర్తితో అన్నాడు. నువ్వు మా ఇంటికి రావడం మానేస్తే అందరికీ మంచిది? రామ్మూర్తి అడిగాడు. వహీదా అభిప్రాయంకూడా అదేనా? సలార్ జంగ్ అన్నాడు. వహీదా ఎంత పట్టుదలమనిషో నీకు తెలియదు. రామ్మూర్తి. ఆమెకూ నాకూ ఇష్టమయితే మా పెళ్ళి ఆపగలిగేవాళ్లెవరు? సలార్ జంగ్ నిట్టూర్చి అన్నాడు. మా మహమ్మ దీయులకి ఉద్రేకాలు చాలా ఎక్కువ. ఏం ప్రమాదం జరుగుతుందో అని నాభయం. రామ్మూర్తి అడిగాడు. వొచ్చి ఏమన్నా బెదిరించారా? సలార్ జంగ్ మరే.

రామ్మూర్తి మనస్సులో సమస్య స్పష్టంగా విడిపోయింది. అతనికి అను మానాలు లేవు. బలమయిన ఆవేశం అతన్ని పట్టుకుంది. తనుచేస్తున్నపని చాలా సహజమయినది. అందరూ చెయ్యా వలసిందీని. ఈ బెదిరింపులు విన్న తరవాత అతనిలో దాగున్న శౌర్యం. సాహసం విజృంభించాయి. ఎందరు ఎన్నివిధాల చెప్పినావినక రిజిస్ట్రారు ఆఫీసులో వహీదాను పెళ్లాడాడు. వహీదా నవ్వుతూ అతనిపక్కన నిలబడింది.

మరునాడుదయం రెండు శవాలను ఇంట్లోంచి యివతలికి తీశారు. వాళ్ళ కోసం కన్నీళ్ళు కార్చినవాళ్లు తక్కువ. ఈ దారుణం ఎందుకు జరిగిందో అందరికీ తెలిసినా, హంతకులెవరో ఎవరికీ తెలియనట్టుగానే అందరూ నటించారు. పంచాయితీ అయిన తరవాత కొందరు యువకులు ఆ శవాలకు దహనసంస్కారం చేశారు. రెండు చితులూ మండుతుండగా ఎందరో యువకులు శ్మశానంలోమూగారు. చితులు కాలిపోయిన తరవాత ఎంతోసేపు మౌనంగా అల్లాగే నిలబడ్డారు.

కొడుకు హత్యసంగతి విన్నప్పుడు హరిశాస్త్రి ముఖంలో ఏచలనమూ కనబడలేదు. మామూలుగానే ఆయన హరిజనోద్యమాన్ని గురించి మధ్యాహ్నం నలుగురికీ చెపుతుండేవాడు. కాని ప్రతి రాత్రి యేటిగట్టున ఒంటరిగా ఎవరో ముసలివాడు గుండెలమీద కుడిచేత్తో రాస్తుకుంటూ రాముడూ అని అరుస్తూ తిరుగుతుంటాడని విన్నవాళ్ళు చెపుతుంటారు.

* *

మనమడు తాత వుతాడు. తాతకి మళ్లీ మనమడు తయారవుతాడు. తాత మనుమడు అరణ్యంలో దారివెంట ఊరికి బయలుదేరుతారు. ఏటిలో నిర్భయంగా దిగి అవతలి ఒడ్డుకి చేరుకుంటారు. తాత చెపుతాడు, ఒకప్పుడు యీ యేట్లో మొసళ్లుంటాయని అందరూ భయపడేవారు. ఈ యేరుచుట్టి మూడుమైళ్ళునడిచి ఊరుచేరుకునేవారు. మొదట్లో నేనే సాహసించి యేరు దాటాను. మొసళ్ళూ లేవు. ఏవీలేవు. తరవాత అందరికీ ఈ దారే అలవాటయిపోయింది తాత గొంతులో ధ్వనించిన గర్వానికి మనమడు నవ్వుకున్నాడు. ఈ యేట్లో మొసళ్లుంటాయని భయపడ్డవాళ్లు వెర్రివాళ్లని అతనినమ్మకం. తాత నడవబోతున్నాడు. మనమడన్నాడు, తాతా ఈ దారినిపోదాం రా వందగజాల్లో ఉంది ఊరు. ఎందుకల్లా చుట్టు తిరిగిపోవడం? తాతన్నాడు. అక్కడో పెద్ద పుట్ట ఉంది. అందులో బ్రహ్మాండమయిన తాచుపాముంది. మనమడు నవ్వి కొత్తదారి తొక్కాడు. తాతనయాన్ని భయాన్నిచెప్పి చూశాడు. చివరికి విసుగెత్తి నీ కర్మం పో, నేను రాను, అన్నాడు. మనమడు కొత్తదారి తొక్కాడు. పుట్టలో పాము బుస్సంది. మనమడు ఒడుపుగా కాసుకు నిలబడ్డాడు. పాము అతని మీదికురికింది. మనమడు పాము తల చేత్తోపట్టాడు. పాము చేతికి చుట్టుకుంది. చేతినరాలు పట్టుతప్పాయి. పాము కాటు వేసింది. అతను ఉన్నబలమంతా తెచ్చుకుని పాము తల పిడికిలితో నొక్కాడు. మనమడు బతకలేదు. కాని పాముకూడా చచ్చిపోయింది.

తరవాత ఆ దారిని ఎంతోమంది నిర్భయంగా వెళ్లారు. దారి పాతబడింది. కాని అడుగున మరుగుపడిపోయిన, ఆ దారిలో ఎక్కడో ఉన్నాయి అతని అడుగుజాడలు.

—